

Når heden får fred

Morten Strandberg¹, Knud Erik Nielsen² & Christan Damgaard³

Er intensiv hedepleje årsag til, at mange danske heder ligner lyng- eller græsmarker? Intensiteten af hedeplejen skyldes formentlig en misforstået tro på, at heden skal plejes minimum hvert 15. år for at kunne bevare hedepræget. Det er klart at sådanne ensartede heder som ustandselig plejes ikke kan være hjemsted for ret mange arter. Der findes dog enkelte heder uden den typiske, intensive pleje. De viser os, at når heden får fred, kan den eksistere i mere end hundrede år helt uden slåning, græsning og afbrænding, og samtidig huse en høj biodiversitet af dværgbuske, urter og leddyr. Vi mener, at vi skal bruge den viden, disse undtagelser giver os til at overveje nye veje for naturplejen på hederne.

Det meste af den lysåbne natur i Danmark er skabt og vedligeholdt af ekstensiv landbrugsmæssig drift gennem århundreder. Med ophør af de gamle driftsformer er naturplejen specielt på heder blevet erstattet af moderne metoder udført i stor skala og med en høj frekvens. De lysåbne naturtyper har siden 1992 været beskyttet af et EU direktiv, hvor tilstand og udvikling bliver evalueret i 6-års perioder. Vi er nu forpligtet til at fastholde de lysåbne naturtyper på et meget afgrænset successionstrin. Det har for hedens vedkommende fået den konsekvens, at de efter vores mening mange steder bliver alt for intensivt plejet. Dette er ikke alene dyrt, det har også store omkostninger for naturindholdet, og ydermere er det også umuligt at vide, hvordan den intensive pleje virker på længere sigt, f.eks. i et 100 års perspektiv. En tilbagevendende fjernelse af biomasse har økologiske konsekvenser for såvel hedens biodiversitet og de økologiske processer som næringsstofkredsløb og forsuring.

Det er altså på mange måder et risikabelt storskalaeksperiment, der er igangsat med den intensive og hyppige pleje af hederne. Specielt fordi det foregår uden hypoteser og forhåndsviden om langtidseffekterne af plejemetoderne. Baggrunden for den intensive pleje, der finder sted i Danmark, kan man læse på Naturstyrelsens hjemmeside, hvor der står at "Lyngens evne til vege-

tativ fornyelse er størst, mens lyngen er ung (i pioner- og opbygningsfasen indtil ca. 15 års-alderen). Den svækkes gennem modenhedsfasen og mistes senere helt". I bogen Ecology of Heathlands fra 1972 af Charles H. Gimingham står der, at lyng fornyer sig bedst i pioner- og opbygningsfasen, men der står ikke, at evnen forsvinder. Så måske er en misforståelse årsagen til, at hederne bliver slået og brændt i stor stil stort set i hele Vesteuropa. Eksempelvis kunne man for nylig i Midtjyllands Avis læse at Sejs Hede bliver slået hvert syvende år, og hvis der forekommer bladbilliangreb bliver heden ydermere afbrændt.

Heldigvis eksisterer der en vild plet som Nørholm Hede (se artiklen "Naturlige processer på heden" i dette hæfte). På Nørholm Hede kan vi se, hvad der sker, når heden får fred. Nørholm Hede har nemlig ikke det kornmarksagtige tæppe af lilla hedelyng, som er det ønskede resultat af den intensive hedepleje. Nørholm hede er i øvrigt en torn i øjet på mange naturplejere som både ønsker den hugget ned, slået og afbrændt. Det lilla tæppe som vi kan nyde i tre-fire uger i august er da også et flot skue, men det har sin pris. Prisen er, at den naturlige succession igen og igen stoppes. Vigtige næringsstoffer fjernes med lynghøsten, topografi og udjævnes, og der mangler plante- og dyrearter, som kunne sikre en varieret og rig hedenatur med andre dværgbuske end hedelyng. På Nørholm Hede forbaves man over mængden myretuer, som ser ud til at virke som "hot spots" for yderligere biologisk og jordbundsmæssig variation. På de intensivt plejede heder mangler myretuerne. Dermed mangler også den variation og omsætning både i jordbund, topografi og spiresteder for hedens urter, som myrerne skaber. Træerne, der skaber variation i jordbund og skygge for lys og nedbør, forsvinder også med plejen. Alt dette mister vi på lyngmarkernes alter.

Lyngdyrkningen, som hedeplejen reelt er, arver andet end tab af biodiversitet og variation fra landbrugets monokulturer. En anden væsentlig arv er følsomhed over for skadedyr, sygdomme, invasion og eks-

treme vejr-fænomener. Når heden står som en mark af lyng, får hedens bladbill, hvis larve kun spiser hedelyng, optimale vilkår. Der findes lyng i alle retninger, uanset hvor vinden blæser den hen, og ingen fjender i form af myrer. Vinden og høstmaskinen kan sprede svampesygdomme hurtigt over store arealer, og de skadede stængler og blade udgør nemme indgange for svampesygdomme som visneskimmel. Hvor landbruget dog véd, at de næringsstoffer, der fjernes med afgrøden, skal erstattes ad kunstig vej, udpines hedens jordbund med den gentagne afbrænding og lynghøst. Det medfører, at vegetationen bliver endnu mere følsom over for naturlig stress som barfrost og sommertørke. En følsomhed der yderligere forstærkes af den flade topografi og den ensartede jordbund.

Før hedepleje blev systematiseret nærmest som et erhverv, blev heden brugt af hede-bonden. De hedearealer, der var tættest på bondegården, blev flittigst brugt til tørveskær og foder, medens de områder, der var længere væk, blev ekstensivt græsset og eventuelle træer blev fældet til brænde, når de var store nok til det. Hedebruget var altså mere divers og gav med en kombination af intensivt og ekstensivt brug rum for mere variation og flere arter.

Før hedebondens ekstensive anvendelse af heden, eksisterede heden eller i det mindste dens karakteristiske arter med stor sandsynlighed naturligt i Danmark. Pollendiagrammer fra jyske søer indikerer, at hedens arter fandtes i et samspil med skov. Den gang forekom naturlige brande med 200 – 500 års mellemrum. Mindre heftige naturbrande lod overskoven stå mere eller mindre uberørt, således at hedens arter fandtes som bunddække i en lysåben skov. Større og kraftigere brande fjernede alt træ-vækst over store områder og gav rum for lange perioder med lysåben lav vegetation domineret af blandt andet hedelyng.

Nørholm Hede, pollendiagrammerne og et unikt forsøg på Randbøl Hede etableret af botanikeren Böcher i 1930'erne viser os, at hedelyng kan eksistere over lange perioder

og meget længere end de 15 år, som er den typiske frekvens for pleje. Nørholm Hede og Randbøl Hede viser, at hedelyngen kan forny sig ved at sætte rødder fra lange nedliggende grene med en meget højere alder end 15 år. På den uplejede hedes varierede topografi er der mulighed for at forny sig fra frø. Her spirer frø i åbninger i vegetationen, og på og omkring myretuer, hvor myrerne holder jorden åben. Endelig kan lyngens frø bevare spiringsevnen i lang tid og overleve en naturlig brand, som skaber grundlag for en foryngelse af heden. Fordelen ved den naturlige udvikling er, at successionen kan foregå i århundreder, at jordbunden ikke udpines af intensiv pleje, og at der skabes flere nicher for arter, som ikke har en chance på den monotone flade af ung tæt hedelyng. I artiklen "Naturlige processer på heden" citeres engelske undersøgelser, der viser, at de fleste prioritetsarter ikke forekommer i den første hektiske successionsfase, men har langt større krav til et komplekst miljø. Hollænderne har valgt en dyr løsning, hvor de ved at udsprede stenmel over heden forsøger at kompensere for, at den intensive pleje fjerner vigtige mineraler fra heden.

På den måde håber de at skabe etableringsmuligheder for nogle af de plantearter som klokke-ensian og guldblomme, der i dag er blevet sjældne syn på hederne. Men der er en anden løsning, som er meget billigere. Som antydnet ovenfor er der et dyr som med sikkerhed har en stor og stabil økologisk funktion på hederne. Dyret er nemt at få til at komme af sig selv, og det skal hverken indhegnes eller øremærkes. Det æder ikke afgrøderne, hvis det kommer ud på de dyrkede marker, og det er heller ikke farligt for trafik og mennesker. Samtidig skaber dyret variation både topografisk og jordbundsmæssigt ligesom træer har den samme effekt. Dyret er myren. Der er nemlig en række myrearter, som blandt andet *Formica exsecta* eller arter af slægten *Myrmica*, som er tilknyttede den uforstyrrede hede, hvor de bygger ½-m høje myretuer, underjordiske bo og omfordeler planterester og jord med det resultat, at der skabes en variation i jordbundens egenskaber både med hensyn til kemi og indhold af organisk materiale. Svampe, leddy og såmænd også træer spiller også en betydelig rolle i uforstyrrede økosystemer, hvor de sikrer, at der sker en stadig omsætning af planterester.

Det er velkendt, at myrer flytter rundt og på den måde genstarter de livgivende processer på den golde hede. Det er sandsynligt, at intensiv pleje ligesom for myrernes og træernes vedkommende også påvirker både mængde og diversitet af svampe og leddy.

Vi mener, at det heden har brug for, ikke er *mere* pleje, men *mindre* pleje. Og dertil en langsigtet strategi, der sikrer, at der kan udvikle sig en blanding af successioner der spænder fra 15 til flere hundrede år. Det betyder, at opfattelsen af gunstig bevaringsstatus på hede skal udvides. Idéen er, at heden natur skal bringes i overensstemmelse med biologisk viden om økosystemer, hvilket indebærer succession, der forløber og dynamiske økologiske processer, der får lov at udvikle sig.

Afslutningsvist er ønsket for heden, at vi som et forsøg eller forskningsprojekt i et specifikt område prøver at se, hvad der sker - Når heden får fred.

Efterår på hede ved Rold Skov: Foto Sussie Pagh